

דב בן-מאיר

מערכת הביטחון

תולדות * מבנה * מדיניות

תוכן

9	הקדמה מאת שר הבטחון אהוד ברק
11	הקדמת המחבר
15	פרק א צמיחתו של רעיון ההגנה העצמית היהודית לאורך הדורות
29	פרק ב רעיון ההגנה העצמית בתקופת העצמאות
37	פרק ג בעיות היסוד של בטחון ישראל
42	פרק ד יסודותיה של מדיניות הביטחון הישראלית
54	פרק ה מאזן הכוחות הצבאי במזרח התיכון בשנת 2007
59	פרק ו מאזן הכוחות הכלכלי-חברתי
68	פרק ז ישראל מול העוינות הצבאית של העולם הערבי
73	פרק ח מלחמת האזרחים א'
110	פרק ט מלחמת האזרחים ב': שלב הבלימה
126	פרק י מלחמת האזרחים ג': האופנסיבה היהודית
136	פרק יא ישראל מול צבאותיהן של מדינות ערב
164	פרק יב מבצע קדש
172	פרק יג מלחמת ששת הימים
200	פרק יד מלחמת ההתשה
204	פרק טו מלחמת יום הכיפורים
217	פרק טז מלחמת לבנון הראשונה (של"ג)
230	פרק יז מלחמת לבנון השנייה
245	פרק יח מבצע 'עופרת יצוקה' (18.1.09-24.12.08)
272	פרק יט ישראל מול פעולות הגרילה והטרור הערבי

318	פרק כ	התשובה הישראלית לטרור הערבי והמוסלמי
339	פרק כא	הדילמות המוסריות במאבק נגד כוחות טרוריסטיים
349	פרק כב	צה"ל מול תופעות של השתמטות וסרבנות השירות
358	פרק כג	ישראל אל מול "נשק יום הדין"
370	פרק כד	מדיניות החלל הישראלית
374	פרק כה	עידן מלחמות הטיילים
390	פרק כו	העורף מול טילי האויב
393	פרק כז	המבנה של מערכת הביטחון הישראלית
402	פרק כח	המבנה של צה"ל
485	פרק כט	חוק ומשפט בצה"ל
497	פרק ל	הנוער במערכת הביטחון הישראלית
505		אפילוג
511	נספח מס' 1	רשימת שרי הביטחון לדורותיהם
515	נספח מס' 2	רשימת הרמטכ"לים לדורותיהם
517		קריאה מומלצת ורשימת מקורות
527		מפתח שמות ומקומות

הקדמה

מאת שר הביטחון אהוד ברק

ספרו של דב בן-מאיר, המוגש בזאת לקורא העברי, מהווה חידוש מקורי בתיעוד ההיסטוריה הביטחונית של מדינת ישראל. עד כה לא נכתב, למיטב ידיעתי, ספר השוזר בתוכו בצורה מקיפה ורב-גונית כל-כך את מיבנה מערכת הביטחון הישראלית, יחד עם תולדות המאבק היהודי והישראלי על קיומו האישי והלאומי: החל מההתקפה על פתח-תקוה בשנת 1886, דרך הקמת השומר, נילי, הגדודים העבריים, ההגנה, הפלמ"ח, האצ"ל, הלח"י והחטיבה היהודית הלוחמת. כל סיפור וכל תיאור מכיל בתוכו גם את התשתית הרעיונית והמוסרית שעמדה בבסיסו של כל ארגון, מהם ינק וגיבש צה"ל את יסודותיו הערכיים.

נדבך מרכזי נוסף בספר הינו תיאור נרחב של תולדות מאמצי ההגנה העצמית של היהודים בארצות פזוריהם, מאז ימי מסעי הצלב, דרך ההתארגנויות של נוער יהודי במזרח אירופה במאתיים השנים האחרונות, לחימת מאות אלפי החיילים היהודים בצבאות זרים בשתי מלחמות העולם ועד להתנגדות הגבורה של יחידים וקבוצות שקמו לעמוד נגד הצורך הנאצי. הספר מגיש את שרשרת האירועים במאבק הביטחוני היהודי, מנקודת מבט הרואה רצף היסטורי זה כמורשת הירוואית ההולכת ומתפתחת, נדבך על גבי נדבך, עד למטס של מטוסי חיל האוויר מעל אושוויץ.

הספר מפרט ומתאר את מבנה מערכת הביטחון הישראלית, מיבנה צה"ל על יחידותיו השונות, סיפור מלחמות ישראל, המאבק הנחוש נגד הטרור הפלסטיני והפונדמנטליסטי, ודן לעומק בסכנות הקיומיות המאיימות עדיין על מדינת ישראל. בכך הוא מאפשר לקורא למידה, העשרה והעמקה של תולדות מערכת הביטחון הישראלית.

הפסיפס הביטחוני-היסטורי שמתהווה במהלך העיון בספר, מעצב מורשת ומהווה תשתית להבנת האתגרים הביטחוניים העומדים לפיתחה של מדינת ישראל ולצידוקם המוסרי.

אהוד ברק

הקדמת המחבר

סיפור תולדותיה של מערכת הביטחון הישראלית לא מתחיל ביום הקמת המדינה, אף לא בשנת 1886, השנה שבה נערכה לראשונה ההתקפה המאורגנת על פתח תקווה. הספר המוגש בזאת פותח בתיאור ניסיונות ההתגוננות של יהודי בוהמיה מול הקלגסים, נושאי הצלב לעבר הארץ הקדושה (1095-1099), שכן בכך החלה הפעילות האקטיבית של יהודים על זכות קיומם.

ברוב המקרים לא צלחה הנכונות לארגן הגנה עצמית, והיא הפכה בעיקר למאבק פסיבי של הישרדות: פרעות, גירושים, הפליות, המרות דת בכפייה, החרמות רכוש ועל כולן השואה - הותירו את תקופת הגולה ככתם שחור בתולדות העם היהודי.

היו בינינו שניסו להדחיק תקופה זו ולקשור בקשר ישיר את המרד הגדול נגד הרומאים בשנת 70 למעמד ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ב-14 במאי 1948. אולם ככל שנחשפו תולדות היהודים באותן שנות גלות ארוכות, ובעיקר תולדות השואה כפי שבאו לידי ביטוי במשפט אייכמן, גדלה ההכרה כי גורל אחד מאחד את תקופת הגלות עם קיומה העצמאי של מדינת ישראל:

♦ הסתבר כי הנחת היסוד של הרצל בבואו לקבוע את היעד של התכנסות העם היהודי בארץ ישראל - מעשה האמור להעביר מן העולם את האנטישמיות - לא מתגשמת: גליה הולכים וגואים ומפנים את יעדם אל עבר המדינה היהודית עצמה.

♦ הסתבר כי התיאור הפסטורלי של דו-קיום יהודי-ערבי במדינה היהודית החדשה, כפי שתיאר אותו הרצל בספרו **אלטנוילאנד**, היה ונותר אוטופיה. במקומו נגזרו על היישוב היהודי מאה ושלושים שנה של מאבק צבאי מתמיד

על עצם קיומו בארץ המובטחת.

♦ ומסתבר כי דווקא תקופת הגולה היא זו שהנחילה ליישוב היהודי ולמדינת ישראל כמה תובנות היסטוריות המנחות אותנו במהלך התנהלותנו הצבאית עד עצם היום הזה:

- ייתכנו מצבים, כמו זה של לוחמי מצדה, שבהם אין ברירה אלא להתאבד, כיוון שאיש לא יבוא לעזרתנו. כך קרה ליהודי העיר האנגלית יורק, שהתבצרו במצודה העירונית, עד ששכניהם הנוצרים בגדו בהם ולא נותרה להם ברירה אלא להתאבד (1190); כך קרה לשישים ושש הנערות היהודיות שהנאצים הועידו אותן לבתי הבושת שלהם ושהתאבדו; וכך גם קרה בכמה מקרים במלחמת העצמאות שמפקדים פוצצו עצמם במשוריינים נושאי פצועים, כדי להימנע מליפול חיים בידי התוקפים הערבים.
- ייתכנו מצבים שבהם נעמוד יחידים מול אלה הקמים לکلותנו, מבלי שהעולם ינקוף אצבע ויבוא לעזרתנו, כפי שקרה כאשר צבאותיהן של מצרים, סוריה וירדן צרו על ישראל ביוני 1967.
- בגלל העוינות האקטיבית (של העולם הערבי) והפסיבית (של העולם הנוצרי), אסור לצה"ל להפסיד במלחמה, שכן הפסד כזה יהיה גם סופו הפיזי של היישוב היהודי.

ועוד דבר חשוב לימד אותנו הניסיון הגלותי: שהדבר החשוב ביותר הוא ההישרדות, הבטחת הקיום היהודי. מכאן שתפיסת העולם הצבאית שלנו חייבת להיות תפיסה של הגנה עצמית. לא תוכניות כיבוש מלהיטות, לא הכתבת משטרים פנימיים למדינות אחרות (באשיר ג'ומייל בלבנון או הניסיון להחלפתו של ערפאת) ולא הרס הקיום של האויב (חיסול החיזבאללה בלבנון או החמאס ברצועת עזה) - אלא מערכה להפסקת ההתקפות ולהרתעת האויב מלהמשיך להתאנות לביטחונה של מדינת ישראל.

לא תמיד השכלנו לעמוד בציוויים הללו. היו חריגות רבות בלהט המלחמות, בעיקר כאשר המלחמות אשר נכפו עלינו לא היו על ידי צבאות סדירים, אלא על ידי ארגוני חבלה, שלוחמיהם מסתתרים בתוך אוכלוסייה אזרחית, וכופים על צה"ל להילחם בהם תוך פגיעה לא-רצונית באזרחים.

לאור המורשת שהבאנו עמנו לכאן מהגלות, אנו כופים על עצמנו מערכת של תקנות וחוקים, ההופכים את צה"ל לאחד הצבאות המוסריים בעולם. השבעת טירוני צה"ל על מצדה; הביקור השנתי של אלפי צעירים במחנות ההשמדה; טיסת ההצדעה של חיל האוויר הישראלי מעל אושוויץ; והביקורים של כל שנתוני המתגייסים ב"יד ושם" - כל אלה ועוד נועדו לחזק את המורשת הזאת. הגנה עצמית - משמעותה אפוא שימוש מידתי בכוח, לא מתוך שנאה לאויב אלא מתוך כורח בל יגונה לסלק את הסכנות הקיומיות שהוא כופה עלינו. מכאן "שיח הלוחמים" שלאחר מלחמת ששת הימים.

את זאת חייבים לדעת ולחוש לוחמיה הצעירים של המדינה בכל הדורות: אלה שצנחו מעבר לקווי האויב במלחמת העולם השנייה כמו אלה שצנחו במיתלה בשנת 1956; אלה שטסו מעל אושוויץ כמו אלה שגאלו את חטופי אנטבה. וגם אלה הנאלצים להפציץ מטרות אויב בתוך אוכלוסייה אזרחית, והפוגעים בשוגג בנשים ובילדים - מעשה שחייב להרעיד את קצה הכנף של מטוסם.

על רקע העקרונות הללו מובא בספר סיפור התפתחותו של הכוח העברי, מימי אברהם שפירא בפתח תקווה ועד מבצע "עופרת יצוקה" בשנת 2009. חשוב שהקוראים שנולדו כבר אל תוך המדינה או שבאו אליה לאחר הקמתה - יעשו היכרות מעמיקה עם תולדות חישולו של הכוח היהודי הן ביישוב היהודי בטרם מדינה והן בשישים שנות קיומה. אלה מסופרים בצורה כרונולוגית, ומביאים את הקורא לדיון בנושאים כבדים ומהותיים, כמו המאבק בטרור הערבי, החיים בצל איומים אטומיים וההכרח לחיות עם ירי תלול-מסלול, שלרוב אי אפשר להכריעו

אלא בפעולה יבשתית מקיפה. אלא שזו מעוררת בסופו של דבר, לצערנו, ביקורת לא נגד התוקף אלא דווקא נגד המתגונן.

♦ אני מודה ליושב ראש המועצה לביטחון לאומי לשעבר, מר אילן מזרחי, שטרם לעבור על הספר ולהעיר הערות חשובות.

♦ אני מודה לתת-אלוף (מיל.) ברוך שפיגל, על הערותיו הענייניות לגבי מבנה צה"ל.

♦ אני מודה למר יפתח שפיר, מהמכון למחקרי ביטחון לאומי, על הנתונים החשובים שהעמיד לרשותי בתחום מאזן הכוחות הצבאי והאזרחי של מדינות ערב.

♦ ואני מבקש להודות במיוחד למנכ"ל "ידיעות ספרים", מר דב איכנולד, ולצוותו, שעמדו על חשיבות הוצאתו של הספר לאור, ובכך פתחו בפני את האפשרות להגיש לקורא העברי את היריעה הרחבה הזאת של התולדות, המבנה והמדיניות הביטחונית של ישראל. כמו כן, נתונה תודתי למר קותי טפר ולצוותו, אשר עמלו על התקנתו והפקתו הנאותות של הספר לדפוס.

דב בן-מאיר

תל אביב, יוני 2009

פרק א

צמיחתו של רעיון

ההגנה העצמית היהודית לאורך הדורות

לא אחת עולה השאלה, ולעתים אף התמיהה, כיצד עם שנחשב במשך הדורות למה שהערבים נהגו לכנות 'אוולאד אל מות', כלומר 'ילדי המוות' או 'בני המוות' - אנשים שניתן בקלות להתנכל להם ולהורגם, ללא חשש מיוחד של התנגדות מצדם - הפך בן לילה לעם לוחם ללא חת, למעצמה הצבאית החזקה ביותר באזור. שאלות מביכות שחזרו ועלו במשך שנים, על הפוגרומים שערכו פורעים ביהודים במזרח אירופה, על המיליונים שהלכו למשרפות "כצאן לטבח" ואפילו על יהודי חברון שנתנו צווארם לשוחטים על אדמת ארץ ישראל, מאוחר כל כך, ב-1929 - לא נתנו מנוח לבני הדור החדש שנולד בארץ, שהקים את ארגוני המחתרת ושנערך לעמוד, מעטים מול רבים, מול שפעת צבאותיהן של מדינות ערב שפלו לארץ ישראל ב-15 במאי 1948.

לא בכדי ניסה דוד בן-גוריון לדלג על תקופת הגלות ולקשור בקשר ישיר את חורבן הבית השני עם תקומת ישראל בדורנו, שכן עד לחורבן הבית נודע העם היהודי כעם לוחם: החל בכיבוש הארץ ובסילוק האויבים שניסו למנוע ממנו מלהגיע אליה, עבור בכיבושים המפוארים של דוד ושל החשמונאים, וכלה במות הגבורה של מגני מצדה. מלחמת הגבורה של דור תש"ח תאמה יותר לתדמית הלוחמת של תקופת הבית השני מאשר ליוון המצולה של הגלות.

אולם כאשר מתעמקים יותר בתולדות היהודים במשך אותן 1,878 שנים

המפרידות בין חורבן הבית השני, בשנת 70 לספירה, לבין ההכרזה על הקמתה של מדינת ישראל, בשנת 1948, מתקבלת תמונה שונה לחלוטין: מסתבר כי גם בימים הקשים ביותר של הגלות לא פסה רוח ההגנה העצמית של יהודים, של מעשי גבורה, של הקרבה עצמית, של מעשי נקמה בפורעים ובמנהיגיהם.

אלא שמעשים אלה לא האריכו ימים, היו ספורדיים, ולרוב לא זכו בתמיכתן של ההנהגות היהודיות באותם אזורים שבהם נערכו הפרעות ונעשו הניסיונות של ההגנה העצמית.

הסיבה לכך היא אחת ויחידה: למעשי הגבורה הללו לא היתה תכלית ולא היו סיכויי התקיימות - כיוון שהם נעשו על אדמה זרה ובקרב עמים חורשי רעה. לא היתה כאן הגנה על המולדת, לא היו כאן התמודדויות שסופן להביא תמורה במעמד היהודים באותה ארץ או באותה תקופה. לכל היותר היתה כאן תגובה נזעמת של רגע, שאיננה יכולה להביא לשינוי בר-קיימא של המצב.

זאת גם הסיבה לכך שההנהגות של הקהילות היהודיות בגולה נטו שלא לתמוך במעשי ההתגוננות, מתוך מחשבה (נכונה ברוב המקרים) שלהתקוממות לא יוכל להיות המשך, וסופה שהרוב הגויי הסובב את הקהילות היהודיות ינקום ביתר אכזריות על ניסיונות ההגנה העצמית.

מעשי התגוננות מוצלחים שקרו הניבו לרוב תוצאות מקומיות בלבד: מניעת הרג וביזה, עצירת גלי פורעים ולרוב ניסיון להחזיק מעמד עד בואם של כוחות הממשלה, שמהם ציפו כי יעניקו הגנה לתושבים היהודים. בכל אותם מקרים שכוחות הממשלה עמדו מהצד - לא נותרו כל סיכויים למנסים לעמוד בפרץ.

אולם כשאפשרו ליהודים לחשוף את יכולתם הצבאית במסגרות ידידותיות - הסתבר עד מהרה כי הם לוחמים ללא חת ומצטיינים בגבורתם. מאות הלוחמים היהודים משני צדי המתרס שזכו במהלך מלחמת העולם הראשונה באותות הצטיינות: בצלב הברזל בגרמניה, בצלב ויקטוריה בבריטניה או באותות הצטיינות

אמריקניים, והוא הדין בקרב מיליון החיילים היהודים שלחמו בצבאות בנות הברית במלחמת העולם השנייה, מהווים הוכחה לכך. ואילו מעשי הגנה עצמית רבים הפכו למעשים שנועדו להציל את הכבוד היהודי, אם לא להשגת מטרות מדיניות בנות-קיימא. ואלה היו רבים מאוד, ולא רק בקרב לוחמי הגטאות במלחמת העולם השנייה אלא לאורך כל תקופת הגלות.

מאמרו של גילי חסקין, "ההתגוננות היהודית בגולה", שופך אור על פרצי "ההגנה העצמית" וגילויי הגבורה של יהודים (יחידים וקבוצות) שעמדו לאורך ההיסטוריה מול פורעים ומתנכלים, ועל נוקמים יהודים שהתנקשו בראשי פורעים ושילמו על כך בחייהם, והוא גם נותן הסבר לעובדה המצערת - שאירועים רבים כאלה נבלעו ולא זכו לזיכרון ולמורשת בהיסטוריה היהודית.

מכאן שדיון יסודי בבעיות הביטחון של ישראל איננו יכול להתקיים ללא התייחסות מקדימה לתולדות החשיבה היהודית ומאוחר יותר הישראלית - בכל הנוגע להגנה על הנפש ועל הרכוש של יהודים. גישה זו הוטמעה כאמור בהלוך המחשבה היהודי בגולה, שגרסה כי אל לו ליהודי לנסות להגן על עצמו, שכן זה מעשה שאין לו סיכוי, ושהוא עלול חלילה להביא אסון כבד יותר מצד הרוב הלא-יהודי.

מסתבר ששרידיה של גישה זו הכתיבו לא במעט את תגובותיו הצבאיות של היישוב היהודי בארץ ישראל, בתקופת המנדט הבריטי (רעיון "ההבלגה" בשנות השלושים של המאה שעברה), והם ממשיכים להכתיב (חלקית) גם את מהלכי הצבאיים של ישראל. שכן עם כל כוחה הצבאי, אין ישראל פטורה מלהתחשב בדעתן של המעצמות הגדולות, בדעת הקהל העולמית ובהחלטותיו של האו"ם. מכאן למשל הצורך להכתיב הכרעה על ידי מהלכים צבאיים קצרים, בני ימים ספורים, לפני שיושם להם מחסום על ידי חזקים ותקיפים מאיתנו (כמו האיום של בולגנין

הסובייטי להפציץ את ישראל בטילים במהלך מבצע קדש, או ההכנות האחרונות של שש דיביזיות סובייטיות מוטסות להתערב במלחמת יום הכיפורים כדי לעצור את צה"ל לפני שערי קהיר ודמשק); ומכאן הצורך להבטיח מראש הסכמה או תמיכה של מעצמה גדולה במהלכים צבאיים - כמו ההסכם החשאי עם בריטניה וצרפת בטרם מבצע קדש.

גילי חסקין מפרט שורה ארוכה של מעשי התגוננות יהודית לאורך ההיסטוריה, ומן הראוי לעקוב אחריהם ולצרפם למעשי המופת של הלוחמים היהודים בטרם קום המדינה ולאחריה, שכן מדובר באותה שרשרת ארוכה (ובלתי נגמרת עדיין) של מאבק על קיומו וכבודו של היהודי באשר הוא:

- ♦ בתקופת מסע הצלב הראשון (1096) השיבו יהודי בוהמיה מלחמה שערה.
- ♦ לקראת מסע הצלב השני החלו יהודים לרכוש בכסף רב טירות אבירים שמאחורי חומותיהן הצליחו להתגונן מפני הפורעים, כמו למשל במבצר וולקנבורק.
- ♦ לקראת מסע הצלב השלישי (1190) התבצרו יהודי העיר יורק באנגליה במבצר מבודד בעיר, וכשגברה ידם של הצרים עליהם התאבדו היהודים בסגנון מתאבדי "מצדה".
- ♦ בימי שלטון הפאנים הפולנים באוקראינה, במאה ה-17, התיישבו היהודים בערים שאלה הקימו והשתתפו בהגנתן. בזישוב למשל חויבו היהודים להחזיק בכל בית כמה רובים ואבק שרפה כמספר הגברים; הקהילה אף נדרשה להחזיק על חשבונה תותחים. לא בכדי הפכו בתי כנסת כה רבים במזרח אירופה לבניינים מבוצרים, בעלי אשנבי ירייה.
- ♦ ימי גזרות ת"ח ות"ט (1648-1649) ידועים בעיקר כשנות השחיטה הגדולה של יהודים על ידי אנשי בוגדן חמלניצקי, אולם מעט מאוד סופר עד כה על ההתגוננות היהודית בערים רבות: נמירוב, פולנאה, בנרול, זסלאב, לבוב ורבות

- אחרות. במבצר טולצ'ין התגוננו כאלפיים יהודים בגבורה רבה, עד שבגדו בהם שותפיהם להגנה - הפולנים, שמילטו נפשם במחיר הפקרת היהודים לרוצחים.
- ♦ בעת ההתקוממות הפולנית הלאומית בשנת 1794, בהנהגת הגיבור הפולני האגדי תדיאוש קושצ'יוסקו, נגד חלוקתה של אדמת פולין בין רוסיה, אוסטריה ופרוסיה - היה לבעלי מלאכה וסוחרים יהודים חלק נכבד בהגנה על ורשה ובגירוש חיל המצב הרוסי מן העיר.
 - ♦ בעקבות כך ועל פי פנייתו של קושצ'יוסקו הקימו בֶּרֶק (דב בר) יוסלביץ' ויוסף אהרונוביץ' גדוד יהודי בן חמש מאות איש (שזכה לתואר "הראשון מאז הבית השני"), שלחם והושמד כמעט כולו בהגנה על הפרוור הוורשאי פראגה.
 - ♦ יוסלביץ' הצטרף לאחר מכן לצבאו של נפוליאון, במסגרת הגיס הפולני שהקים הגנרל הפולני יאן הנריק דומסרובסקי, לחם במסגרתו בדרגת קולונל וזכה לאותות הצטיינות רבים. הוא נפל בקרב ליד העיר קוצק (5.5.1809) והנסיך פוטוצקי ספד לו בדברים אלה: "אתה הראשון שנתת דוגמה להחייאת גבורתו של עמך ולהחייאת דמותם של האבירים שאת מותם ביכו בנות ציון."
 - ♦ ניסיונות רבים של יהודים להתגייס ליחידות פולניות או להקים יחידות יהודיות, כדי לעזור במאבק על שחרורה של פולין, נתקלו לא אחת בסירוב פולני מטעמים אנטישמיים (עובדה שחזרה על עצמה כשיהודים ניסו להתקבל ליחידות פרטיזניות לא-יהודיות שלחמו בגרמנים במלחמת העולם השנייה - ראו להלן).
 - ♦ מצד שני הנהיגו הממלכות הכובשות (רוסיה, אוסטריה ופרוסיה) גיוס חובה לצבאותיהן, שכלל גם את היהודים. מאז אנו מוצאים יהודים רבים ששירתו בצבאותיהן של מדינות אלה עד מלחמת העולם הראשונה (וברוסיה גם במהלך מלחמת העולם השנייה).
 - ♦ אולם הגיוס לצבא הרוסי, בתקופת הצאר ניקולאי הראשון (1855-1796) שחייב

יהודים לשרת במשך עשרים וחמש שנים, הביא לניתוקם של אלפי יהודים (ברובם הגדול צעירים בגיל העשרה) מן היהדות ולמעשה מן העם היהודי. משום כך עורר הגיוס התנגדות גדולה בקרב המנהיגות היהודית, ובפרט לאור שיטות הגיוס, שהתרכזו בגיוס בני עניים, לאחר שעשירי הקהילות פדו את בניהם בשוחד. בעיר גרודנו למשל פרצו יהודים נזעמים אל "חדר הקהל" כשבראשם הרב אליהו צדירצ'ין ושחררו את הנערים החטופים.

♦ היהודים תמכו במשך כל השנים במאמצייהם של הפולנים להחזיר לעצמם את עצמאותם, וזאת למרות אי-הנחת האנטישמית מהתגייסותם (שחייבה לאחר מכן להעניק להם זכויות אזרחיות מלאות). כפשרה הם התגייסו תחילה למיליציות ולא לצבא, ובמשך הזמן נפתחו בפניהם גם שורות הצבא. בראש הנאבקים למען שיתוף היהודים במאבקים הלאומיים הפולניים היה יוסף ברקוביץ', בנו של ברק ברקוביץ'. בשנת 1831 השתתפו למעלה מארבע מאות יהודים בקרבות בהנהגתו של אנטוני אוסטרובסקי, מפקד המשמר הלאומי הפולני.

♦ בשנת 1846 פרץ מרד נגד האוסטרים ברפובליקה החופשית של קרקוב. ואז נוצר לראשונה שיתוף פעולה בין היסודות השמרניים-אורתודוקסיים לבין הפולנים, וזאת בתיווכו של הרב דוב בער מייזלס, שאף נבחר לאחד משמונת הסנטורים של העיר. המרד כשל כשהצבא האוסטרי נכנס לעיר.

♦ ב-22 בינואר 1863 פרץ בפולין מרד צבאי נגד הרוסים בהנהגתו של רומואלד טראוגוט, שבו השתתפו מאות יהודים (טראוגוט נתפס ונתלה על ידי הרוסים באוגוסט 1864).

♦ במקביל פרץ באותה שנה מרד פולני נגד הרוסים, שבו השתתף היהודי הנריק ווהל, שהיה גם שר האוצר בממשלת המורדים הפולנית. לאחר דיכוי ההתקוממות הועמדו למעלה מאלף יהודים למשפט צבאי.

♦ המהפכה הצרפתית והענקת זכויות אזרחיות ליהודים בצרפת, המכונה "אביב העמים", בשנת 1848, עוררו כידוע גם את התנועה הלאומית היהודית (ראו על כך בספר **גלותו וגאולתו של העם היהודי** מאת המחבר, הוצאת "ידיעות ספרים", 2009).

חשוב לציין את התופעות של חשיבה צבאית לאומית יהודית:

♦ בשנת 1886 הציע ההרפתקן היהודי מרוק ברוך להרצל תוכנית: "לסייע לבריטניה לכבוש את ארץ ישראל מידי הטורקים, להעלות אליה המוני יהודים ולכונן בה צבא שיוכל להגן על מדינת היהודים מבלי להזדקק לעזרת הבריטים." הרצל השיב לברוך שתוכניתו אינה מעשית (אם כי בשנת 1915 הציעו טרומפלדור וז'בוטינסקי תוכנית דומה להפליא: להעביר מאה אלף צעירים יהודים לארץ ישראל דרך הקווקז ולכונן בה מדינה יהודית).

♦ בשנת 1896 הציע איזידור שביט (מראשי הציונות בתקופתו) להרצל להקים חטיבה יהודית בת אלפיים לוחמים שתנחת ביפו, תשתלט על הנמל, על העיר ועל חיל המצב העותמני ותקבע עובדה צבאית-פוליטית "שתעמיד את הציונות במרכז ההתעניינות של העולם". גם תוכנית זו נדחתה על ידי הרצל.

♦ בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה העשרים התרחשו פרעות, פוגרומים והרג יהודים ברוסיה (לרוב גם בעידודה של ממשלת הצאר) בהיקפים שלא היו ידועים מאז גזרות ת"ח ות"ט: "סופות בנגב" בשנת 1881 (לאחר רצח הצאר אלכסנדר השני) - כך נקראו הפרעות שפגעו בלמעלה ממאה קהילות יהודיות - ולאחר מכן הפוגרום בקישינב (1903) נתנו דחיפה אדירה להקמתן של קבוצות הגנה עצמית יהודיות. את ההתארגנות הזאת הובילו שתי תנועות פועלים יהודיות: תנועת "הבונד" האנטי-ציונית ותנועת "פועלי ציון" הציונית.

♦ התארגנויות אלה החלו להוכיח עצמן: בפוגרום בעיר הומל (1903) הופיעה הגנה עצמית יהודית מאורגנת (פלוגות של ה"בונד" ושל "פועלי ציון"), שהפילה

חללים בקרב התוקפים בהיקפים שעלו בהרבה על מספר הקורבנות היהודים. וכך היה גם בעת הפרעות בעיר ז'יטומיר (מאי 1905), כשגם מהצד הרוסי הופיעו קבוצות פורעים מאורגנות ("המאות השחורות"). בהגנה השתתפו למעלה מאלף לוחמים יהודים.

♦ ההתקפות המאורגנות על היהודים, בהדרכתם של השלטונות הרוסיים, וצמיחת ההגנה היהודית כמענה להן - השפיעו השפעה ערכית על האינטליגנציה היהודית: "י"ח ברנר (מתוך הפנקס, הוא אמר לה ומכתב ארוך), ח"נ ביאליק (בעיר ההרְגה), נחמן סירקין, אחד העם, שמעון דובנוב החלו לתת דעתם על המצב ויצאו בקריאות תמיכה בכינון הגנה עצמית יהודית.

♦ פרעות קישינב היו בעבור הנוער היהודי קו פרשת המים. אנשים לא יכלו עוד להשלים עם עצם הפגיעה הפיזית (שירו של ביאליק מלא בוז לפחדנים היהודים, "בני בניהם של המכבים", שכל גבורתם היתה במציאת מקומות מסתור לעצמם), וגם לא עם ביזוי כבוד האדם ואובדן צלם האנוש של הנפגעים. מכאן הצלחתם של אלה שדגלו בהגנה עצמית ודחו את ההתנגדות היהודית המסורתית למדיניות של "אֵי-הרגזת הגויים", או חלילה ל"דחיקת הקץ", ומתן ביטוי ממשי לכך (כולל התנקשויות פוליטיות - ראו להלן) שדם יהודי איננו הפקר עוד.

♦ בעקבות מעשי ההתגוננות התעוררו גם השאלות הנוקבות: לשם מה אנו מתגוננים? האם רק כדי להציל חיי אדם או גם כדי לנקום? שאלות אלה מלוות אותנו עד היום, ובמידה רבה הן עיצבו את ההתיישבות היהודית החדשה בארץ ישראל. היו אלה חברי קבוצת הגנה מהעיר הומל, בשם "גיבורי ציון", שעלו לארץ ישראל בשנת 1905 בראשות מנהיגם יחזקאל חנקין, ופתחו בכך את עידן "העלייה השנייה".

♦ אפשר ללמוד כמובן עד כמה השפיעו רעיונות ההגנה העצמית של מזרח אירופה

על תפיסת עולמם של אנשי "העלייה השנייה" מהצעדים הנמרצים שעשו אלה בכיוון של הגנה עצמית בארץ ישראל: הקמת ארגון "בר-גיורא" על ידי יצחק

בן-צבי וחבריו, ביפו בשנת 1907, שהפך בשנת 1908 לארגון "השומר".

♦ וכאן, בארץ ישראל, במרכז העשייה הצעירה של מלאכת ההתיישבות היהודית, חוזרות על עצמן אותן הדילמות ואותם העימותים שתוארו לעיל בין המנהיגות היהודית המסורתית בגולה לבין הנוער (שעבר תהליכי חילון) ושדחף להתארגנות ולהגנה עצמית: מתיישבי העלייה הראשונה הסדירו את ההגנה על חייהם ורכושם בעזרת שכירתו של התקיף הבדוויי השכן כשומר. הם היו נתונים כמובן לחסדיו, והוא ניצל זאת על ידי סחיטה מתמדת של טובות הנאה שוללו לא אחת בהעלבת התושבים ובפגיעה פיזית בהם. הצעתם של אנשי "השומר" לקבל על עצמם את השמירה על המושבות נתקלה לא אחת בהתנגדות מאותן סיבות: הפחד שמא התקיף הערבי המקומי ינקום בהם על נישולו ממשרתו וגם ההתנגדות החברתית ל"בחורי ההפקר" היהודים, שהתנהגו כמו הגויים, חיללו שבת ולא שמרו מצוות. עד שנת 1920, מועד הקמתו של ארגון "ההגנה", היתה שאלת ההעברה של ההגנה על היישובים היהודיים לידי "השומר" נתונה במשבר תמידי, שכלל את פיטורי השומרים ולאחר זמן שכירתם מחדש.

♦ בינתיים הלך מצבם של היהודים ברוסיה והחמיר, וזאת עקב מלחמת האזרחים שהתחוללה במדינה בעקבות מלחמת העולם הראשונה: בשנים 1918-1919 היוו "הצבאות הלבנים" שלחמו בצבא האדום גם נושאי גזר דין מוות ליהודים בכל מקום שאליו הגיעו. וכך גם היה גורלם של היהודים שנקלעו לשדות הקרב שבין הצבא הפולני לבין הצבא האדום. היהודים נטבחו על ידי כולם: אלה מתוך שנאה ואלה מתוך האשמה שהיהודים בוגדים בהם לטובת האויב. השלטונות הסובייטיים התנגדו לפרעות הללו, לא תמיד

בהצלחה יתרה. גבורתה של ההגנה העצמית היהודית לא עמדה נוכח גלי הצבאות ששטפו את הקהילות היהודיות. וכך מסכם גילי חסקין את תולדות ההגנה העצמית היהודית ואת תוצאותיה: "פרשיות ההתגוננות באודסה בשנות ה-80 של המאה ה-19, זו של הומל ב-1903 וזו של קהילות רוסיה בשנים 1905-1906 ולאחר מלחמת העולם הראשונה - תרמו מעט להצלת חיי האדם ויותר מכך לכבוד היהודי. זאת, למרות שחסרו את מרכיבי היסוד הנותנים בסיס ומעודדים שימוש בכוח לשם התגוננות פאסיבית או אקטיבית, כפי שהיה לכל העמים. ליהודים בגולה לא היה מרכז טריטוריאלי-דמוגרפי-היסטורי ואילו מרכזם המדיני והתרבותי-דתני שבארץ ישראל היה חרב ובלי סיכוי הנראה לעין להחיותו. הם עצמם היו פזורים בין העמים כאורחים לא רצויים, בתנאי אפליה ורדיפה. עובדות אלה קבעו מראש כי ההתגוננות המזוינת נידונה בסופו של דבר לכישלון. היתה זו מציאות עגומה, שבה גם מאבק מזוין, הָרואי ככל שיהיה, לא ימנע את הסוף האכזרי: אובדן הנפש. יחד עם זאת נקבע בתקופה זו ערך חינוכי-חברתי חשוב: התגוננות ושמירה על כבוד ישראל בכוח, תוך נכונות להקריב חיים במאבק הזה."

התסכול של אי-יכולת לקצור הישגים מדיניים מתהליך ההגנה העצמית בגולה דחף צעירים רבים לנקמה. מן הראוי להזכיר כאן את העיקריים שבהם ובכך להציב להם יד ושם:

♦ הירש לקרט, בונדאי צעיר, לקח על עצמו לנקום את נקמת ההלקאה של עשרים ושמונה מפגינים (מהם עשרים יהודים) בפקודתו של שר הפלך הרוסי פון-ואל. יחד עם קבוצת צעירים התנקש בחייו של שר הפלך ב-18 במאי 1902, אך

הצליח רק לפצוע אותו. כיוון שלא ברח, הוא נאסר על ידי הרוסים ונתלה ב-10 ביוני 1902.

♦ סטודנט ציוני מקייב, פבל דאשבסקי, התנדב לנקום בפבל קרושיאבן, מראשי המסיתים לפוגרום ביהודים, ודקר אותו בסכין לאור היום (4.6.1903). הוא נתפס ונידון לחמש שנות עבודת פרך.

♦ סימון פטרולה הידוע לשמצה ניצח על הפוגרומים ביהודים בשלהי מלחמת העולם הראשונה. הוא נרצח שש שנים לאחר מכן בפרז על ידי צעיר יהודי מאוקראינה, שלום שוורצבורד. בית המשפט הצרפתי זיכה אותו מכל אשמה.

♦ בשנת 1936 התנקש דוד פרנקפורטר (יליד סלובניה 1909), סטודנט לרפואה בפרנקפורט, שברח לברן לאחר שהרגיש כי הטבעת הנאצית מתהדקת סביב צווארו - בדיפלומט הנאצי הבכיר וילהלם גוסטלוף בעיר דאבוס. גוסטלוף הפך את אזור דאבוס למרכז הנאציזם בשווייץ, ופעל להתחברותה של שווייץ לגרמניה הנאצית. הוא נידון לשמונה-עשרה שנות מאסר אך נחון בשנת 1945, עלה לארץ ישראל ונפטר בשנת 1982.

♦ ב-7 בנובמבר 1938 התנקש הצעיר היהודי הרשל גרינשפן במזכיר השגרירות הגרמנית בפריז, והוא מת לאחר מכן מפצעיו. היתה זו נקמה על גירוש שנים-עשר אלף יהודים יוצאי פולין מגרמניה ב-29 באוקטובר אותה שנה. ההתנקשות היוותה אות להתקפה כוללת על כל בתי הכנסת בגרמניה, בפוגרום הידוע בשם "ליל הבדולח", שבמהלכו נשרפו 191 בתי כנסת ו-5,500 בתי עסק יהודיים. לאחר כיבוש צרפת על ידי הגרמנים הוסגר גרינשפן לגרמניה, התגלגל במחנות ריכוז שונים ונפטר ב-8 במאי 1945.

ההתנקשויות הפוליטיות של צעירים בצוררי היהודים עוררו לא רק הערכה וסיפוק אלא גם דאגות בקרב המנהיגות הממוסדת של הקהילות היהודיות

באירופה. כך למשל שלל אביו של פרנקפורטר את ההתנקשות שביצע בנו, כיוון שהיא סתרה לדעתו את הערכים היהודיים הבסיסיים, ואחרים הצביעו על העילה שנתן גרינשפן לנאצים לחולל את "ליל הבדולח". מאז, ולמעשה עד עצם היום הזה, חוצה הוויכוח הנוקב הזה את דעת הקהל היהודית והישראלית: האם עלינו לכוון את נשקנו להגנה בלבד או האם למען הכבוד היהודי, או אף למען מטרות פוליטיות (אפילו מזוועות כמו רצח יצחק רבין), ניתן להצדיק אירועי נקמה?

שנות מלחמת העולם השנייה היו עדות לכמה וכמה התקוממויות יהודיות נגד מכונת ההשמדה הנאצית. מחולליהן ידעו מראש כי אין להם סיכוי, אך מאבקם נועד להציל את הכבוד היהודי, לאפשר בריחה מזוינת מהגטו אל היערות ואל הפעילות הפרטיזנית, ואף להפיל חללים ולנקום עד כמה שניתן את הדם היהודי השפוך. כיוון שלא היה כל סיכוי להביס את הגרמנים, התעוררו ויכוחים כמעט בכל הגטאות שבהם התארגנו צעירים להתנגדות מזוינת, בינם לבין ההנהגה של העדה היהודית - היודנראט. אלה דגלו בפעילות עקיפה של הישרדות: עבודה בבתי חרושת חיוניים, הברחת מזון, הסתתרות ובריחה לאזורים האֶרִיִים. לא אחת הוסגרו לוחמים כאלה לנאצים מתוך תקווה כי בכך יוקל לכלל העדה היהודית.

נוסף על מרד גטו ורשה, שבו השתתפו שני ארגוני ההתגוננות היהודית: אי"ל - ארגון יהודי לוחם של תנועות הנוער החלוציות, ואצ"י - ארגון צבאי לוחם של תנועת בית"ר, פרצו מרידות דומות אם כי בהיקף קטן יותר גם במקומות הבאים: ביאליסטוק, צ'נסטוכובה, בנדין, סוסנוביץ', טרנוב וקרקוב. ארגון הפרטיזנים המאוחד פעל בוילנה; הארגון האנטי-פשיסטי פעל בקובנה, וארגון מקומי נוסף פעל במינסק.

מרידות רבות אירעו גם בגטאות הקטנים: בעיירות סטארודובסק וטאטארסק

בחבל סמולנסק (אוק' 41); בגטו קלצק (יולי 42); בגטו נסויז' (יולי 42); בגטו מיר (אוג' 42); בגטו לחוה (ספט' 42); בגטו קרמניץ (ספט' 42); בגטו טוצ'ין (ספט' 42). בכל אותם מקרים הסוף היה ידוע מראש, אולם המרידות אִפשרו ללוחמים רבים להיחלץ מהגטאות ולהגיע ליערות, שם גם הקימו מחנות מיוחדים למשפחות יהודיות לא-לוחמות, שהצליחו לברוח.

גם בכמה מחנות השמדה הצליחו האסירים, למרות הקשיים המיוחדים ששררו בהם, לארגן מרידות: ב-2 באוגוסט 1943 פרץ מרד במחנה ההשמדה טרבלינקה, שבו השתתפו כשש מאות אסירים יהודים. רובם נהרגו ומיעוטם הצליח להגיע ליערות ולהמשיך משם את הלחימה; ב-14 באוקטובר 1943 פרץ מרד במחנה סוביבור, המורדים הרגו עשרה אנשי אס-אס ולקחו את נשקם, אולם רובם נפלו בקרב. אף על פי כן הצליחו עשרות אסירים להגיע ליערות ולהצטרף לפלוגת הפרטיזנים בפיקודו של יחיאל גרינשפאן; ב-7 באוקטובר 1944 פרץ מרד במחנה ההשמדה הגדול אושוויץ. השתתפו בו אסירים מקבוצה מיוחדת: הזונדר-קומנדו שהועסקו בשרפת גופותיהם של הנרצחים. המורדים הרגו כמה אנשי אס-אס ופוצצו משרפה אחת, באמצעות חומר נפץ שהוברח אליהם על ידי אסירות שעבדו במפעל סמוך לייצור חומרי נפץ. כל המורדים נהרגו וכך גם הנשים שהבריחו את חומרי הנפץ. מרידות קטנות נערכו גם במחנות אחרים: במחנה קרושינה (16.12.42); במחנה מינסק מזוביצקי (10.1.43); במחנה קריכוב (16.8.43); ובמחנה לבוב-ינובסקי (19.11.43). כמו כן נערכו בריחות מוצלחות מהמחנה לשבויי המלחמה בלובלין ומהמחנות קרסניק, מיידנק ואוסטרוביץ'-שוויטוקשיסקי.

פרשה נפרדת, אפופת הוד אך גם סבל רב, היא פרשת הפרטיזנים היהודים.

אלה, משהצליחו להימלט מהגטאות, נאלצו לא אחת להתגבר על היחס האנטישמי של הפרטיזנים הנוצרים, שדחו אותם, השפילו אותם ולא אחת גם הרגו בהם. הם נאלצו לפעול בסביבה עוינת גם של האוכלוסייה המקומית, שהתנכרה לצורכיהם במזון, נמנעה מלספק להם מודיעין על תנועותיהן של היחידות הגרמניות, ולא אחת גם הסגירה אותם. הפרטיזנים היהודים פנו לרוב להקמת יחידות יהודיות נפרדות, ורק ביחידות שפעלו בתיאום עם מטה הפרטיזנים הסובייטי, שעמד בקשר עם היחידות וסיפק להן נשק ומזון, הם התקבלו כשווים בין שווים. מעריכים את מספר הפרטיזנים היהודים במזרח אירופה בכעשרים וחמישה אלף. קצרה היריעה מלפרט את מאות הקבוצות של פרטיזנים יהודים שלחמו כיחידות עצמאיות או בשיתוף פעולה, וכחלק מיחידות מעורבות גדולות יותר. הן פעלו כאמור בשטחי ברית המועצות הכבושים על ידי הגרמנים, בפולין, בליטה, בסלובקיה, ביוגוסלביה, בבולגריה וביוון. כמו כן הוקמו ופעלו תנועות מחתרת יהודיות בצרפת (מאקי) ובצפון אפריקה.

לאחר המלחמה הקימו קבוצות של יהודים יחידות נקם ו"חוליות הוצאה לפועל" (שכללו גם חיילים מהחטיבה היהודית הלוחמת). הם איתרו רוצחים נאצים וחיסלו אותם.

מצאנו לנכון להקדים סקירה מקיפה על פעילות ההגנה העצמית של יהודים ושל קהילות יהודיות במהלך אלף השנים האחרונות (מאז מסע הצלב הראשון, בשנת

1063), וכן כמה אירועים בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20, מסיבות אלה:

♦ כדי לתקן את התדמית השלילית שקיבלה הפזורה היהודית בעולם, בעיניהם של הדורות אשר גדלו והתחנכו בארץ ישראל ובמדינת ישראל (אלה שהקימו את אחד הצבאות הטובים בעולם) - בכל הנוגע ליכולתה ולרצונה של הפזורה

היהודית להגן על נפשה, על רכושה ועל כבודה.

♦ להצביע על החוט המחבר בין העם היהודי הלוחמני - שכל עוד ישב על קרקע מולדתו, היה מסוגל לעסוק בכיבוש הארץ, בהרחבת גבולותיה ובניסיונות חוזרים ונשנים לפרוק מעל צווארו את עולם של כובשים זרים כמו היוונים והרומאים - לבין מערכת ההגנה העצמית של היהודים בגולה. אלה האחרונים נאלצו להגן על הנפש והרכוש מבלי שתהיה להם מולדת שיש להגן עליה, ומבלי שיהיה להם כל סיכוי להפוך ניצחונות צבאיים להישגים מדיניים ברי-קיימא - ומכאן, ממאבקי הייאוש בגולה, להמשיך את החוט לצה"ל, לעקרונותיו ולערכים המנחים אותו בבואו להתמודד צבאית עם אויביו. וגם - למגבלות המוטלות על הפעלת כוחו, בהיותו צבאה של מדינה קטנה הנתונה לתכתיביהם של גדולים וחזקים ממנה.

♦ להצביע על הוויכוח המתמשך בין ההנהגות המדיניות והפטריארכליות של הקיבוצים היהודיים בגולה לבין ארגוני הצעירים שביקשו לצאת עם נשק ביד ולפעול נגד הפורעים. אלה האחרונים כונו על ידי זקני העדות כ"דוחקי הקץ", כחסרי אחריות בסכנם את כל העדה וכמזמיני פעולות נקם חמורות בהרבה מהמצב הקיים. הוויכוח הזה העיב לא רק על היחסים בין ראשי היודנראט בגטאות ובריכוזים היהודיים לבין תנועות הנוער שדרשו לצאת ואף יצאו למאבק מזוין בגרמנים, אלא הוא אף זלג ליורשיהם של הניצולים והמומתים, שהצליחו להגיע לארץ לפני היטלר ואחריו, ולא להשעל בעשן המשרפות. זה היה הוויכוח הגדול בעיקר בנושא פעולות הנקם היזומות (כמו הרצח הפוליטי שביצע דוד פרנקפורטר) בנאצים: האם הן תואמות את סולם הערכים היהודי - והדבר תורגם בארץ ישראל לוויכוח על עקרונות ברורים של הגנה בלבד, ללא פעולות נקם וללא פעולות עונשין שבהן ייפגעו אזרחים חפים מפשע - כתגובה על ההתקפות הערביות.

אנו נעקוב אחר הוויכוח הזה, המרטש עד היום את היחסים החברתיים הפנימיים של הציבור היהודי בארץ, ופוגע בחוסנו הלאומי ובחוסנו של צה"ל.

החל ממעשי רצח פוליטי: רצח יעקב ישראל דה-האן ב-30 ביוני 1924 על ידי חברי "ההגנה", הרצח הפוליטי הראשון בארץ ישראל; רצח הלורד מוין (ולטר אדוארד גינס, שר המדינה הבריטי למזרח התיכון) בקהיר ע"י שליחי ארגון הלח"י, אליהו חכים ואליהו בית-צורי, ב-6 בנובמבר 1944; רצח מתווך האו"ם, הרוזן פולקה ברנדוט, על ידי חברי לח"י בירושלים ב-17 בדצמבר 1948; רצח ישראל קסטנר בתל אביב ב-4 במרס 1957; ורצח ראש הממשלה יצחק רבין ב-4 בנובמבר 1995 בתל אביב.

עבור להקמת מחתרות יהודיות: החל מהמחתרת של אנשי ניל"י, בראשותם של אהרן ושרה אהרונסון, אשר למרות השירות האדיר שנתנה לבריטים; למרות העובדה שהיא הבריחה כסף רב לארץ ישראל כדי להציל מרעב את האוכלוסייה היהודית שאלפים מבניה גוועו מרעב; על אף ששירותיה לבריטים נועדו להבטיח הישגים מדיניים לצד היהודי - כשנחשפה הרשת לכלל הציבור, עורר דבר קיומה זעם בקרב הציבור היהודי ופעילי הרשת הוחרמו ונודו. גם העובדה שחברי הרשת השתייכו לבני העלייה הראשונה, הביאה להערמת קשיים מצד אנשי העלייה השנייה ובעיקר אנשי "השומר". עבור בקבוצת המחתרת "הקיבוץ", שהקימו יוצאי "השומר" בגדוד העבודה על שם טרומפלדור, כדי להנהיג בארץ שלטון סוציאליסטי בעזרת ברית המועצות. לשם כך נסע ראש המחתרת הזאת, ישראל שוחט, לברית המועצות בשנת 1925. קיומה של המחתרת הפנימית היה אחד הנימוקים לחיסול קיומו של הגדוד בשנת 1927, ובעיקר לאחר ששבעים מחבריו, בראשותו של מנדל אלקינד, חזרו לברית המועצות, התיישבו בקרים וחוסלו במהלך

השנים הן על ידי הטיהורים של סטאלין והן על ידי הכוחות הגרמניים שהגיעו לחצי האי במהלך מלחמת העולם השנייה.

וכלה בשתי המחטרות שקמו בשנות השלושים והארבעים של המאה שעברה, לאחר שהרוויזיוניסטים פרשו מ"ההגנה" והקימו את "ארגון ב" שהפך בהמשך ל"ארגון צבאי לאומי" - האצ"ל. וחלק מאנשי האצ"ל, בראשותו של אברהם שטרן, שפרשו ממנו בקיץ 1940 והקימו את "לוחמי חירות ישראל" (לח"י). עילת הפרישה: התנגדות להפסקת הפעילות נגד האנגלים, שעליה הכריז האצ"ל בעקבות פריצתה של מלחמת העולם השנייה (ראו להלן). בנושא המחטרות (והפעם בתוך תחומי מדינת ישראל) נעסוק עוד רבות בהמשך. אולם כבר בשלב מוקדם כזה, אפשר להצביע על המחלוקות של אז שהשפעתן תקפה עד היום:

♦ התנגדותם של אנשי העלייה השנייה לניל"י, עקב היותה יצירת כפיהם של בני העלייה הראשונה, הביאה את הפלג הפוליטי שהקימו בני העלייה הזאת, "האיחוד האזרחי", להתאחד עם הציונים הכלליים (סיעה ב' בהנהגתו של מנחם אוסישקין) ולהעדיף את ההתגייסות לאצ"ל על פני ההתגייסות ל"הגנה".

♦ נטייתם של רבים ב"גדוד העבודה" לצדד בהנהגת המשטר הקומוניסטי נוסח ברית המועצות ביישוב היהודי, אפילו בכוח המהפכה הפנימית, חיזקה את אחיזתה של המפלגה הקומוניסטית בציבור היהודי (שחבריה השתתפו בהתקפות על יישובים יהודים במאורעות 1936-1939) והולידה בסופו של דבר את הרסיסים השמאלניים של הספקטרום הפוליטי הישראלי: מצפן, שייח, אק"י, מק"י ודומותיהן, ואת החצייה המסוכנת של רוביקון הביטחון הישראלי על ידי אנשים כמו אהרן כהן או אודי אדיב; את המאבק של מפ"ם בעד אוריינטציה על ברית המועצות לאחר הקמת המדינה (הפגנות "לחם ועבודה"); את הסרבנות לשרת בצה"ל ואף את הקמת הבונקרים עם נשק בכמה מקיבוצי

"השומר הצעיר" - "כדי להתגונן מפני צעד אפשרי של בן-גוריון לפירוק קיבוצי השומר הצעיר..."

- ♦ התגובה של היישוב היהודי המאורגן להתקפות הערבים בתקופות החוזרות של המאורעות (1920, 1921, 1929 ו-1936-1939) לעומת התגובה שהציעו הרוויזיוניסטים, בעיקר בתקופת המרד הערבי הגדול (1936-1939), הניחה את היסוד למונחים כמו "טוהר הנשק": היישוב המאורגן התנגד לשיטות ההענשה הסביבתיות שבהן נקטו חברי "ארגון ב"י" בהטילם פצצות בשווקים ערביים הומים מאדם (בחיפה ובמקומות אחרים) ובהרג אנשים חפים מפשע.
- ♦ מצד שני גינו הרוויזיוניסטים את "מדיניות ההבלגה" שבה נקטה "ההגנה" בפקודתו של היישוב המאורגן. בהתאם למדיניות זאת הכוחות היהודיים היו רק מגיבים על ההתקפות הערביות (על יישובים, על עורקי התחבורה ועל השכונות המעורבות). הרקע למדיניות הזאת היה הרצון לשכנע את הבריטים כי מגמת פניו של היישוב היהודי היא רק להגן על נפשו ועל רכושו וכי אין לו מגמות פוליטיות כלשהן בהפעלת הכוח המזוין, מגמות שהיו עלולות - לדעת הנהגת היישוב - לצמצם את שיתוף הפעולה הצבאי בין ממשלת המנדט ליישוב המאורגן. לדעתו של דוד בן-גוריון, ההבלגה עשתה גם יחסי ציבור חיוביים ביותר ליישוב היהודי בדעת הקהל העולמית.
- ♦ ככל שההבנה הזו עם הבריטים גברה, יכול היה פיקוד ההגנה לנקוט צעדים נועזים יותר נגד הכנופיות. תחילה היתה זו הפעלת "הנודדת" (הופעלה בשנת 1936 בפיקודם של יצחק שדה ואליהו בן-חור, ובה כוח מצומצם של לוחמים שנע בלילות בשדות ותקף את הכנופיות בעורפן), לאחר מכן הורחבה הפעולה על ידי הקמת "פלוגות השדה" (1937), אף הן בפיקודו של יצחק שדה. בשנת 1938 הפכו הפלוגות (הפו"ש) לכוח ארצי, שביצע בין היתר את העלייה לחניתה

ב-21 במרס 1938. פעילות נרחבת זאת, שכונתה "היציאה מן הגדר", היתה בין היתר התשובה של "ההגנה" למחנה הרוויזיוניסטי, כדוגמה לאופן שבו אפשר להלום בפורעים הערבים ובה בעת לשמור על טוהר הנשק, והיא סימלה את קץ תקופת ההבלגה. בצורה כזאת ניסה היישוב המאורגן לקשור אך גם לפשר בין מלחמה ומוסר, עמדה שבהמשך לא תמיד עמדה במבחן המציאות.

♦ במקביל לפעילות הפו"ש הוקמו על ידי ממשלת המנדט (בתמיכת הסוכנות היהודית), "פלוגות הלילה המיוחדות" (1938-1939) בפיקודו של הקצין הבריטי אורד וינגייט ("הידיד"). פלוגות אלה, שבהן שירתו זה ליד זה לוחמים יהודים ואנגלים, פעלו לפי אסטרטגיה שעיצב וינגייט כדלקמן: אין להסתפק במארבים נייחים ויש לארגן מארבים תמידיים;

יש לבוא במגע עם האויב בקרב;

יש לנוע ביחידות קטנות בלילות ולהנחית מכת פתע על האויב;

יש לנקוט תכסיסי הטעיה;

יש להכיר את שטח הפעולה לפני היציאה לקרב;

יש להשיג חומר מודיעיני;

יש ליזום פעולות ולא לחכות להיתקלות באויב.

אם נעיין בעקרונות שאימץ לעצמו הפלמ"ח לאחר מכן, נמצא בהם את מרבית הרכיבים המנויים לעיל.